

A RAYGAMOK ÉS A TI! MAGYAROK, FEKETESZEMMEL ÖSSZEHASONLÍTÁSA

„Egy adott kultúra tagja csak akkor érezhet hálat és *tiszteletet* más kultúrák iránt, ha *meggyőződésévé* válik, hogy saját kultúrája számtalan módon *különbözik* másokétól – még akkor is, ha ennek a különbségnek a lényegét *nem látja át*, vagy még legjobb szándéka ellenére is csak tökéletlen ismereteket szerez róla” (Lévi-Strauss 1999:73).

E sorok, melyek Claude Lévi-Strauss (eredetileg 1952-ben) publikált *„Faj és történelem”* című esszéjében láttak napvilágot és melyet az UNESCO megbízásából készített, teljes mértékben tükrözik azokat az eszméket, melyeket az antropológusok ma már szerencsére, többé-kevésbé magukénak vallanak.

Írásában olyan, a mai napig aktuális kérdéseket boncolgat, mint a kultúrák sokfélesége, az egyenlőtlen fejlődés vagy az etnocentrikus szemléletmód, melyek mind egy idegen kultúra megismerési kísérletek színterévé átváltoztak akadályokat állítanak a kutatók elé. Ám e törekvések, melyeket Lévi-Strauss megfogalmaz, még egy olyan diszciplinánál sem voltak mindig maguktól értetődők, mint az antropológia.

A kutatók maguk is sokszor abba a hibába estek, hogy míg más kultúrákat ismertek és tártak fel munkáikban, ezt alapvetően az etnocentrizmus égizse alatt tették. S bár tény, hogy az antropológia mint tudományág megszületésekor valóban az amerikai vagy európai szemmel nézve elmaradottabbnak tűnő (az emberekből ösztönösen lenézést és szájalmat kiváltó) kultúrákkal foglalkoztak – ez önmagában nem ad felmentést e vád alól.

Tehát azzal a felfogási móddal dolgoztak a szakemberek – főleg a módszertan területén –, mely legjobban a „majd mi megmondjuk, mi a jó nektek” kifejezéssel szemléltethető, illetve, hogy bármilyen törzsről is volt szó, a „primitív” mint jelző mindig végigkísérte munkásságukat, főleg a 20. század előtt. Ezt az etnocentrikus probléma-megközelítést a 60-as évek végén az amerikai antropológus, Sol Tax próbálta feloldani. Számára már a kutatók közösségei tagjai egyenrangúak voltak vele, mi több, kollégáknak szólította őket.

E példán jól látható tehát, hogy még maguknak a kutatóknak is nehezükre esett az idegen kultúrák jogosultságának és egyenrangúságának elfogadása. Ennek tudatában viszont már empátiát kell mu-

tatnunk olyan az emberek iránt, akik az ismeretlen kultúrák hallatán menedékbe húzódnak, és fintorral szemlélik az „idegent”.

Ugyanakkor e magatartások feloldásában nyújt nekünk segítséget önmagunk megismerése. Minél jobban megtanuljuk saját magunkat más szemével nézve elfogadni, annál könnyebb lesz az „én” és a „másik” közti különbségeket feloldani.

Hasonlóképpen kellene viselkednünk, mint a csecsemő a tükör előtt. Az elején saját tükörképében egy idegent vél felfedezni, ám az idő múlásával megtanulja értelmezni a látottakat. Vele szemben *nem egy idegen* van, hanem saját maga, egy másik perspektívából.

Tehát mint azt már látjuk, az idegen kultúrák megismeréséhez és főleg elfogadásához, az önmagunkról alkotott kép újragondolása elengedhetetlen. Eme célból szeretnék két művet említeni, melyek bár eltérő módon közelítik meg a témakört, mégis mindkettő arra a kérdésre próbál választ adni, hogy milyenek vagyunk mi magyarok.

Az első munka, mely dolgozatom alapját képezi, Todd G. Williams *Ti! Magyarok, feketeszemmel* címen jelent meg. E könyvben a szerző tulajdonképpen, narratív módon mikrotörténetekbe ágyazott szocioportrét készít rólunk. Mondhatnánk úgy is, hogy egy *szociálanropológus* bőrébe bújva közelíti meg a Kárpát-medencében élő törzsünket. Mi indokolja ez állítást? Ehhez tisztában kell lennünk először is egy szociálanropológus munkásságának mivoltával. Ők azok a kutatók, akik számúzik magukat hosszabb-rövidebb időre egy számukra teljesen idegen világba. Itt meg kell birkóznuk mindazzal a nehézséggel, mely egy másik kultúrába való beilleszkedéssel jár. El kell hártaniuk útjukból a nyelvi akadályokat. Meg kell érteniük, illetve értetniük magukat a társadalom többi tagjával. Alkalmazkodniuk kell mindazon szokásokhoz és elvárásokhoz, melyek az adott kultúrához való megfeleléshez nélkülözhetetlenek. El kell sajátítaniuk azokat a rítusokat, társadalmi normákat, gazdasági, vallási és tulajdoni viszonyokat, melyek jellemző az adott embercsoportra.

Ennek tudatában tehát már állíthatjuk, hogy Todd G. Williams munkásságában az antropológus adatgyűjtés egyik speciális módját választotta. Ez esetünkben nem más, mint az ún. *résztevő megfi-*

gyelés, mely etnográfiai módszer úttörője a lengyel tudós, Bronislaw Malinowski volt. Terepmunkája során, melyet a Trobriand-szigeteken végzett, ő maga is belemerült a sziget őslakóinak mindennapi életébe. Megpróbálta megérteni helyi nyelvüket, és részt venni a közösség mindennapi munkájában. Állítása szerint így a kutató az idő múlásával nemcsak befogadást nyer a közösségbe, hanem meg is fogja érteni annak mozgatórugóit.

E módszer, melyet fő művének, az *Argonauts of the Western Pacific* (1922) című könyvének nyitó fejezetében részletesen taglal, nemcsak az egzotikus, hanem a nyugati társadalmak megismerésére is alkalmazható. A résztvevő megfigyelés módszerénél a megfigyelő személyes tapasztalatai játsszák a központi szerepet, melyek T. G. Williams munkájában nagyon jól megfigyelhetőek, hiszen a szerző maga is részt vett a magyar kultúra mindennapjaiban. Velünk együtt élt és megfigyeléseit, a részletekre különösen nagy hangsúlyt fektetve lejegyezte, akárcsak a kutatók egy etnográfiai kutatási folyamat során.

Így tehát munkássága szöges ellentétben áll azokkal a módszerekkel, melyek során a kutatók a szobájukat el nem hagyva, voltaképpen más utazók beszámolóira támaszkodva hozzák meg „ítéleteiket” más kultúrák fölött. S bár ez az irányzat a 20. század végével lecsengett, mégis kiérdemelte saját elnevezését, mely a „karosszék-etnológia” korszakaként vonult be a köztudatba.

Hasonlóképpen, mint az antropológia a 19. századtól, T. G. Williams sem az egyetemes igazságokra próbál könyvében rávilágítani – mint régen az antropológusok és etnográfusok –, hanem inkább egy adott életmódot próbál minél pontosabban leírni és azt a maga teljességében ábrázolni. Így gyakran kitér az élet néha legkisebb mozzanatára is, mely első olvasatkor semmilyen jelentőséggel sem bír.

Ha azonban eme törekvéseket a realista etnográfia műfaji szemüvegén keresztül nézzük, akkor talán érthetőbbé válnak számunkra a szerző indítékai. Vegyük először sorra, hogy melyek ezek a jellemzők, hogy lássuk, állításom valóban rendhagyó e.

Maga az etnográfiai realizmus fogalmát Marcus és Cushman vezette be. Mivel a szociál- és kulturális antropológiai, etnográfiai szövegeket a műfaji szabályok laza összessége jellemezte, így ez irányzat a 19. századi realista regény analógiájára kapta nevét. A realizmus ez esetben egy világ, illetve egy életmód valóságának egészét szándékozik bemutatni, mint pl. a magyarokét. A realista etnográfia egyik fő törekvése, hogy az egészet mutassa be, olyan részeken keresztül, amelyekben a társadalmi és kulturális tel-

jesség mutatkozik meg. A realista írásmód további jellemzője a részletek aprólékos leírása, valamint annak gyakran fölösleges demonstrálása, hogy az illető tényleg ott járt és részt vett az ott élők mindennapjaiban.

Ugyanakkor itt meg kell említeni ama nagy hiányosságot, mely véleményem szerint az egész írását végigkíséri. Már első ránézésre is feltűnik az olvasónak, hogy könyve túlságosan a strukturalista eszme befolyásoltsága alatt született. A könyv túlságosan statikus. Bár a szerző kitér a társadalmi interakciók különböző szintereire, az összefüggéseket nem vizsgálja meg.

S mint azt már Richard van Dülmen is megírta (igaz, eltérő kontextusban) *A makro- és mikrotörténet vitája* című cikkében, az „életvilág” nem darabolható fel külön részegységekre. Minden mozzanat együtt alkotja azt a közeget, amelyben a hétköznapi ember megnyilvánul.

S mivel tudjuk, hogy az életben minden mindennel összefügg, egymáshoz kapcsolódik és reakcióba lép, így ez a hiányosság számomra nehezen megbocsátható. Hisz egy adott társadalmat – megítélesem szerint – csak holisztikusan szabad ábrázolni. Egy ilyen jellegű műnek, ahol egy másik kultúrára próbálunk reflektálni, a kultúra elemeinek megfelelő összefüggésbe helyezése, illetve a köztük lévő kapcsolatok feltárása elengedhetetlen.

Vizsgáljuk meg ezek után, hogy mily módon közelíti meg a dolgozatom alapját szolgáló másik mű a magyarok kérdéskörét. Ezen esetben egy politikai antropológiai esettanulmányról van szó melyet A. Gergely András *A raygam-ok neotribalizmusa* címen publikált.

Ezen írása, melynek címe a „magyar” szó betűinek fordított sorrendjéből jön létre, a magyar népet nem kis iróniával egy törzshöz hasonlítja, és ennek megfelelően közelíti meg antropológus szemmel.

A munka alapötlete mindazok számára ismerős lehet, akik már korábban megismerkedtek Horace Miner az 1950-es években íródott etnográfiai cikkével, mely *Az iakirema törzs testi rítusai* címet viseli. S bár a motiváció eltérő a két cikk kapcsán, mégis sok hasonlóság fedezhető fel.

Míg Miner így indokolja írásának létjogosultságát: „iakiremak mágiikus hiedelmei és gyakorlatai annyira szokatlan elemeket tartalmaznak, hogy érdeemes részletesen írni életmódjukról, mely az emberi viselkedés lehetséges szélsőségeinek egy példája”, addig a raygamok esetében az indoklás következőképpen hangzik: „a hazai antropológiai kutatások még viszonylag kis mértékben dolgozták föl a néprajzi-folk-

lorisztikai jelenségeknek azt a körét, amely a történések vagy szociológusok szemhatárán kívül esett... – e 'kimaradt' tudásterület azonban éppen a kelet-európai példázatok és hasonlóságok okán különösen izgalmas lehet”.

Mindkét esetben jól látható, hogy a szerzők saját környezetük fölé helyezkedve, mint kívülállók figyelik és írják le az általuk látott jelenségeket és próbálnak azokra reflektálni.

Hasonlóság az imént említett raygam-cikk és T. G. Williams írásánál abban rejlik, hogy megpróbálnak az adott társadalom elemzésénél olyan főbb központi kérdésekre kitérni, melyek alapján meghatározzák egy közösség életét és társadalmi, valamint kulturális felépítését. Ilyenek többek között a geográfiai elhelyezkedés ismertetése, a gazdaság, a vallás és a politikai berendezkedés taglalása. Ezek ugyanakkor a *Ti! Magyarok, feketeszemmel*-ben nem jelennek meg, csakis burkoltan, egyes motívumokat kiragadva, melyekre a szerző a helyi közösséggel való interakciója során fényt tudott deríteni. Ugyanakkor eme jelenségek, hasonlóan T. G. Williams írásához, az egyszerű hétköznapi eseményeket, létesítményeket is görcső alá veszik, és azon keresztül próbálnak valamiféle konklúziót felhozni.

A teljesség igénye nélkül, vegyünk tehát összehasonlításunk tárgyaként egy olyan példát, melynek mozzanatai mindkét műben megtalálhatóak, s melyek metszéspontján keresztül, jól láthatóvá válnak a különbségek.

Itt tehát megemlíteném azt a törzsi rítust kísérő himnikus dalt, mely mind a raygamok törzsénél, mint pedig a magyarok népcsoportjánál megtalálható. Ez a dal nem csak az ünnepi rituálék, események fontos és kihagyhatatlan velejárója, hanem egyben valamiféle sámánista törzsi rítusban használt napbúcsúztatóhoz és napköszöntőhöz hasonlítható. Sok törzsi tagnál ez a dal oly szorosan összefonódott az életével, hogy már a vallási szertartások sem maradnak megkímélve tőle. Úgy látszik a raygamok törzsénél e szokás gyakorisága arányban áll (legalábbis hiedelmük szerint) a hazájuk szeretetével. Így tehát minél többet éneklük, hallják, annál jobban kinyilatkoztatják törzsi hovatartozásukat.

Ezzel kapcsolatban mindkét írásban megtalálható ama törekvés, hogy közelebb hozzák az olvasóhoz e szertartási dal jellegét. Míg T. G. Williams egy ilyen szertartáson való személyes részvétel után, lényegében a dal szomorú jellegéről és előadói bánatos komorságáról ír, addig a raygamok esetében inkább a dal belső jelentése kerül előtérbe és annak a bemutatása, hogy a dal milyen attitűdöket hordoz magában.

Eltérés főleg ott figyelhető meg, hogy míg T. G. Williams főleg a boldog ünneplés és a szomorú dal közötti ellentmondást veti össze, addig a raygamok esetében ezt az ellentétet Boglár Lajos nappali és éjszakai kultúrák másságával, eltéréseivel magyarázza.

Így tehát összességében elmondható, hogy a két mű alapjaiban tér el egymástól, más eszközkészletet vonultat föl egy nép bemutatásának a kísérleténél. Míg a regényszerű elbeszélésnél inkább a mikrostruktúrák bemutatásával próbálja a szerző jellemezni a magyarokat, addig a raygamok esetében inkább azon összefüggések kerülnek felszínre, melyek a makrostruktúra síkján helyezkednek el.

Ugyanakkor a *Ti! Magyarok feketeszemmel* fő hibája, hogy bár a magyarokról ír, alapvetően mégsem mond róluk semmit. Hasonló analógia ez, mintha az ember egy átlátszó fóliára rajzolna. Első ránézésre nem látunk mást, mint halvány vonalakat, ám ha egy lapot helyezünk mögé, a kép hirtelen láthatóvá válik. Szükséges a kontraszt, a „mihez képest” bemutatása, mely nélkül a rajz önmagában láthatatlan maradna. Kell egy viszonyítási alap, mely nélkül ez nem megy.

Hiába ír tehát a magyarokról, ha őket nem helyezi egy idegen, vagy a megszokottól eltérő kontextusba, mondanivalója vagy el sem hangzik, vagy elvész és nem éri el közönségét.

Ezt a „kép-háttér” kontrasztot a raygamok esetében sikerült megvalósítani, mivel a magyarokat kiemeli eredeti környezetükből egy egyszerű szójáték segítségével, és ez által rögtön megfigyelhetővé, leírhatóvá és különlegessé teszi számunkra ezt az idegen, mégis oly ismerős törzset.

S bár mindkét szerző motivációja, hogy bemutassa a magyarokat, és ezzel hozzájáruljon a „más” kultúrák és szokások elfogadásához, azonos és értékelendő, T. G. Williams-nek véleményem szerint ez kevésbé sikerült. Természetesen ez akkor igaz csak, ha hajlandóak vagyunk szemet hunyni ama hibás gondolatmenet felett, mely során a körtét hasonlítjuk az almához, vagy fordítva.

Felhasznált irodalom

- A. Gergely András 2011 A raygam-ok neotribalizmusa. /Politikai antropológiai esettanulmány/. *Kultúra és Közösség*, 1:49-57. http://www.kulturaeskozseg.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=56&Itemid=62

- A.Gergely András összeáll. 2002–2003 *Kulturális antropológia. Tantárgyi forrásanyag az Ember-, erkölcs- és vallásismeret tantárgyhoz*. Veszprémi Egyetem Tanárképző Kara, Ember-, erkölcs- és vallásismeret továbbképzési szak – Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest. <http://mek.oszk.hu/01600/01668>
- A.Gergely András 2000 *Létmódok és kimódolt lélek /politikai antropológiai tanulmányok/*. MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont Budapest. <http://mek.oszk.hu/02000/02032>
- A.Gergely András 2009 Egy Másik. A kiállítás arculatairól. *Antroport* (2) 1:1-6. http://www.antroport.hu/lapozo.php?akt_cim=146
- A Másik. Útmutató a kiállításhoz*. 2008 Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- A Másik. Évezredes hiedelmek, végzetes téveszmék, kulturális sokszínűség*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2008. szept. 26. – 2009. ápr. 6.
- Gyáni Gábor 1992 *A makro- és mikrotörténet vitája*. BUKSZ, tél, 492-495.
- Lévi-Strauss, Claude 1952 *Race et histoire*. UNESCO, Genève (magyarul *Faj és történelem*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999).
- Míner, Horace 1995 Az iakirema törzs testi rítusai. *Magyar Lettre International*, 18. (ősz), 6-7. <http://www.c3.hu/scripta/>
- Williams, Todd G. 2004 *Ti! Magyarok, feketeszemmel, avagy százegynéhány bolondság és okosság a magyarokról és furcsa szokásaikról*. Trottle Books, Budapest.

